

УДК 341.(075.8)

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2024.1.23>

Гурковський Володимир Ігорович,

доктор наук з державного управління, професор

ORCID ID: 0000-0003-2021-5204

Акімов Олександр Олексійович,

доктор наук з державного управління, професор

ORCID ID: 0000-0002-9557-2276

Кириленко Олег Петрович,

магістр права

ORCID ID: 0009-0000-3837-9659

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУБ'ЄКТНОГО СКЛАДУ РУХУ ОПОРУ В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ТА НОРМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

CURRENT PROBLEMS OF THE SUBJECTIVE COMPONENT OF THE RESISTANCE MOVEMENT IN THE CONTEXT OF NATIONAL LEGISLATION AND NORMS OF INTERNATIONAL HUMANITARIAN LAW

У статті розглядаються особливості консолідації українського суспільства та міжнародного співтовариства в умовах відсічі та стримування повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України, крім того розглядаються питання вивчення правового статусу суб'єктного складу національного руху опору, зокрема учасників партизанського руху (партизан), що набуває особливої актуальності. Зазвичай використання зазначеного досвіду партизанського руху відкриває можливості для адаптації стратегій та тактик у сучасній війні проти РФ з урахуванням сучасних технологій та соціально-політичного контексту. Доведено, що особливої актуальності вивчення питань партизанського руху набувають в умовах обмеженості ресурсів учасника конфлікту, який є жертвою збройної агресії іншої держави, коли застосовуються непрямі заходи перешикоджання діям військ (сил) агресора (противника). Мета цих заходів полягає в руйнуванні логістичних ланцюгів військово-технічного та матеріального забезпечення військ (сил) противника (агресора), знищенні окупаційних адміністрацій, воєнних об'єктів, що пов'язані із виробництвом зброї і боєприпасів тощо. Наголошено, що важливою відмінністю поняття "учасник недержавних військових об'єднань, що не належать до регулярної армії" та поняття "сили і засоби сил безпеки та сил оборони" є наявність, не тільки організаційного, а також і правового зв'язку із державними органами, на які Конституцією та законами України покладено функції із забезпечення національної безпеки України та/або функції із забезпечення оборони держави.

Питання визначення їх правового статусу в контексті національного законодавства та правильної інтерпретації цього статусу згідно з нормами міжнародного гуманітарного права стає об'єктом глибокого аналізу та професійних дискусій серед управлінців, юристів, військових та наукової спільноти. Зокрема, стаття присвячена розгляду актуальних проблем щодо визначення правового статусу учасників партизанського руху в національному законодавстві з розглядом їх статусу в рамках міжнародного гуманітарного права.

Ключові слова: *воєнні дії, збройна агресія, міжнародне гуманітарне право, партизанський рух, рух опору, учасники недержавних військових об'єднань.*

The article examines the peculiarities of the consolidation of Ukrainian society and the international community in the conditions of repelling and containing the full-scale armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, in addition, the issue of studying the legal status of the subject composition of the national resistance movement, in particular the participants of the partisan movement (partisans), is considered, which is gaining special relevance. Usually, the use of the specified experience of the partisan movement opens up opportunities for adapting strategies and tactics in the modern war against the Russian Federation, taking into account modern technologies and the socio-political context. It has been proven that the study of issues of partisan movement acquires special relevance in conditions of limited resources of a participant in the conflict, which is a victim of armed aggression of another state, when indirect measures are used to hinder the actions of the troops (forces) of the aggressor (adversary). The purpose of these measures is to destroy the logistical chains of military-technical and material support of the enemy (aggressor) troops (forces), the destruction of occupation administrations, military facilities related to the

production of weapons and ammunition, etc. It was emphasized that an important difference between the concept of "participant of non-state military associations that do not belong to the regular army" and the concept of "forces and means of security forces and defense forces" is the presence of not only organizational, but also legal connection with state bodies, to which the Constitution and laws of Ukraine have assigned the functions of ensuring the national security of Ukraine and/or the functions of ensuring the defense of the state.

The question of determining their legal status in the context of national legislation and the correct interpretation of this status in accordance with the norms of international humanitarian law is becoming the object of deep analysis and professional discussions among managers, lawyers, the military and the scientific community. In particular, the article is devoted to the consideration of current problems regarding the determination of the legal status of the participants of the partisan movement in national legislation with consideration of their status within the framework of international humanitarian law

Key words: *military actions, armed aggression, international humanitarian law, partisan movement, resistance, members of non-state military associations.*

Постановка проблеми. Досвід проведення воєнних операцій, що проводились в ХХ столітті показує, що сторона збройного конфлікту, яка є жертвою нападу та істотно програє у людських, військових, технічних та матеріальних ресурсах у порівнянні із агресором (противником), змушена проводити асиметричні заходи протидії, відсічі агресору, здійснення партизанських рейдів, засідок, нанесення шкоди окупаційній владі.

Метою даної статті є узагальнення досвіду воєнних операцій за участю партизанського руху та аналізу відповідних нормативно-правових актів ми робимо спробу висвітлити ключові аспекти цієї проблеми та запропонувати можливі шляхи вирішення зазначених питань у сучасному правовому контексті.

Виклад основного матеріалу. Зокрема, використання досвіду партизанського руху має актуальність у контексті проведення воєнних операцій, зокрема у випадку війни США у В'єтнамі (1964-1975 роки). Партизанські та герильні (ісп. *guerilla* – маленька війна) тактики (використання мобільних невеликих груп) стали ключовим елементом стратегії військового опору В'єтконгу проти американської армії. Партизани відіграли важливу роль у веденні герильних операцій (невпізнавані напади, засідки), зокрема здійснюючи напади на американські бази, зачіпаючи комунікації та завдаючи шкоди противнику, знищуючи його сили та засоби. Їхня гнучкість, здатність до швидкого пересування та великий рівень мотивації робили їх важливим елементом у протистоянні. Партизани також мали значний вплив на психологічну складову війни, деморалізуючи ворога та зберігаючи високий моральний дух у власних рядах. Також партизанський рух у Північному В'єтнамі упродовж 1979-1989 років став яскравим прикладом успішного військового опору та ефективного використання герильної тактики проти іноземної агресії. У цей період країна зазнала нападу з боку КНР, яка провела короткочасну військову операцію, щоб покарати

В'єтнам за вторгнення до Камбоджі. Під керівництвом В'єтконгу та його військових командирів, партизани та регулярні війська В'єтнаму виявили неімовірну мобільність, підготовленість та відданість ідеї захисту своєї країни. Вони успішно використовували природні та географічні особливості місцевості для ведення військових операцій, а також використання хитрощів та перешкод для ускладнення дій противника та володіли широким спектром тактичних прийомів, підтримкою місцевого населення та мали гнучку стратегію оборони. Незважаючи на технологічну перевагу Китаю, партизани зуміли вивести противника на територію, де їхня мобільність та знання місцевості стали ключовими перевагами. Цей досвід виявився важливим для подальшого розвитку військової доктрини та відображає важливість партизанського руху в контексті забезпечення національної безпеки. Звичайно використання зазначеного досвіду партизанського руху відкриває можливості для адаптації стратегій та тактик у сучасній війні проти РФ з урахуванням сучасних технологій та соціально-політичного контексту. Особливої актуальності вивчення питань партизанського руху набувають в умовах обмеженості ресурсів учасника конфлікту, який є жертвою збройної агресії іншої держави, коли застосовуються непрямі заходи перешкоджання діям військ (сил) агресора (противника). Мета цих заходів полягає в руйнуванні логістичних ланцюгів військово-технічного та матеріального забезпечення військ (сил) противника (агресора), знищенні окупаційних адміністрацій, воєнних об'єктів, що пов'язані із виробництвом зброї і боєприпасів тощо.

Проблема ведення військових дій неурядовими збройними формуваннями та правового становища учасників таких формувань не нова, а й певною мірою, традиційна для доктрини та практики міжнародного права. Проте законодавством України правовий статус учасників таких формувань врегульований не достатньо.

Визначення на рівні національного законодавства статусу партизанського руху має значення з кількох ключових аспектів:

По-перше, це – легітимізація партизанського руху. Встановлення статусу партизанів визначає чи вважаються їхні дії законними у контексті національного права. Це може вплинути на те, як держава взаємодіє з партизанським рухом та як реагує на його дії.

По-друге, захист прав та інтересів партизанів. Визначення статусу партизанів в законодавстві може забезпечити їм певний рівень захисту прав та надати їм певні повноваження, що можуть відрізнятися від прав цивільного населення.

По-третє, міжнародний статус. Визначення статусу партизанів на рівні національного законодавства може вплинути на їх міжнародний статус та ставлення до них інших країн. Це може мати важливе значення при вирішенні міжнародних суперечок.

Отже визначення статусу партизанського руху на рівні національного законодавства має важливе значення для забезпечення правової ясності, захисту прав учасників такого руху та регулювання їхніх дій у межах національного та міжнародного права.

Слід зазначити, проблема різного визначення і тлумачення поняття “партизан” міститься вже в міжнародних документах.

Так, Положення про закони та звичаї сухопутної війни (Додаток до IV Гаазької конвенції 1907 р.) у статті 1 згадує категорію “особовий склад ополчення та добровольчих загонів”, а у статті 2 – категорію “жителі території, яка ще не окупована, і які при наближенні ворога взялися за зброю, щоб чинити опір військам, що вторглися”.

У пункті 2 статті 4 III Женевської конвенції 1949 року називає військовополоненими “членів інших ополчень та добровольчих загонів, зокрема членів організованих рухів опору, які належать до однієї зі сторін конфлікту й діють на своїй території або за її межами, навіть якщо цю територію окуповано”.

У той самий час, поняття “партизан” набуло широкого поширення у вітчизняній і зарубіжній доктрині, хоча у нього й вкладається різний зміст.

У національному законодавстві дане поняття наведено у пункті 48 Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, затвердженої наказом Міністерства оборони України 23.03.2017 № 164 та зареєстрованої у Міністерстві юстиції України 09 червня 2017 р. за № 704/30572, яким зазначається, що поняття “партизани” включає

осіб, які є учасниками недержавних військових об’єднань, що не належать до регулярної армії, або учасниками військових загонів, які воюють проти наявної у країні влади (політичного чи військового режиму) або окупаційного режиму ворожої країни. Партизани є комбатантами, що надає їм надалі право на статус військовополонених у разі захоплення, якщо вони належать до однієї зі сторін конфлікту, очолюються особою, яка відповідає за їхні дії, мають знаки, що відрізняють їх від цивільного населення, відкрито носять зброю та дотримуються норм МГП. Бійці національно-визвольних рухів прирівнюються до регулярних збройних сил держави, тобто розглядаються як комбатанти.

Аналіз положень ст. 3 Закону України “Про основи національного спротиву” свідчить про те, що важливою складовою національного спротиву, крім територіальної оборони, є рух опору.

У контексті правових приписів п. 14 ч. 1 ст. 1 Закону України “Про основи національного спротиву” силами і засоби руху опору є сили і засоби сил безпеки та сил оборони, які залучаються до здійснення заходів з організації, підготовки та виконання завдань руху опору, а також окремі особи, які на добровільній та конфіденційній основі залучаються до виконання завдань руху опору.

Зміст вказаної правової норми, а також інші положення Закону України “Про основи національного спротиву” свідчать про те, що відсутнє належне нормативне визначення поняття “учасників недержавних військових об’єднань, що не належать до регулярної армії, які знаходяться на окупованій території та воюють проти окупаційного режиму ворожої країни”, як окремої складової системи національного спротиву.

За своїм правовим змістом поняття “учасник недержавних військових об’єднань, що не належать до регулярної армії, які знаходяться на окупованій території та воюють проти окупаційного режиму ворожої країни” не охоплюється правовими категоріями “сили безпеки” та “сил оборони”, що визначені у п.п. 17, 18 ч. 1 ст. 1 Закону України “Про національну безпеку України”, а також поняттям “особа, яка на добровільній та конфіденційній основі залучається до виконання завдань руху опору”, що визначене положеннями ст. 25 Закону України “Про основи національного спротиву”. Зокрема, важливою відмінністю поняття “учасник недержавних військових об’єднань, що не належать до регулярної армії” та поняття “сили і засоби сил безпеки та сил оборони” є наявність, не тільки організаційного, а також і правового зв’язку із державними орга-

нами, на які Конституцією та законами України покладено функції із забезпечення національної безпеки України та/або функції із забезпечення оборони держави.

Закон України “Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України”, що визначає порядок і умови застосування вогнепальної зброї і боєприпасів цивільними особами, які у період дії воєнного стану беруть участь у відсічі та стримуванні збройної агресії Російської Федерації та/або інших держав, за своїм правовим змістом заповнює відповідні прогалини Закону України “Про основи національного спротиву” та не спрямований на вирішення проблеми правової невизначеності щодо статусу осіб, які є учасниками недержавних військових об’єднань, що не належать до регулярної армії, що знаходяться на окупованих територіях.

Водночас, поняття “учасник недержавних військових об’єднань, що не належать до регулярної армії, які знаходяться на окупованій території та воюють проти окупаційного режиму ворожої країни” узгоджується із правовими приписами ч. 1 ст. 12 Закону України “Про національну безпеку України”, якими визначено, що сектор безпеки і оборони України складається з таких чотирьох взаємопов’язаних складових, як сили безпеки, сили оборони, оборонно-промисловий комплекс та громадяни, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки. При цьому, поняття “забезпечення національної безпеки” у розумінні п. 9 ч. 1 ст. 1 Закону України “Про національну безпеку України” включає участь у протидії реальним та потенційним загрозам, як державному суверенітету і демократичному конституційному ладу, так і загрозам територіальної цілісності.

Зі змісту Закону України “Про основи національного спротиву” слідує, що у системі національного спротиву нормативно не визначено такої складової, як учасники недержавних військових об’єднань, що не належать до регулярної армії, які знаходяться на окупованій території та воюють проти окупаційного режиму ворожої країни (партизан).

Необхідно звернути увагу, що положеннями ст. 1 Закону України “Про оборону України” поняття “бойовий імунітет” не є застосовним, не тільки до категорії осіб, які є учасниками недержавних військових об’єднань, що не належать до регулярної армії, які знаходяться на окупованій території та воюють проти окупаційного режиму ворожої країни, а також не поширюється на осіб, які на добровільній та конфіденційній основі залучаються до виконання завдань руху опору, право-

вий статус яких більш менш визначений Законом України “Про основи національного спротиву”.

Право на спротив (*jus resistendi*), як колективне глобальне природне право, визнане позитивним правом не тільки на національному рівні, а також на міжнародному рівні. Зокрема, ст. 44 Додаткового протоколу до Женевської конвенції про захист жертв війни від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року, визначено: “у зв’язку з тим, що під час збройних конфліктів бувають такі ситуації, коли через характер воєнних дій озброєний комбатант не може відрізнити себе від цивільного населення, він зберігає свій статус комбатанта за умови, що в таких ситуаціях він відкрито носить свою зброю: а) під час кожного воєнного зіткнення, і б) в той час, коли він перебуває на виду у противника в ході розгортання в бойові порядки, що передують початку нападу, в якому він повинен взяти участь”.

Неналежна правова визначеність у національному законодавстві України питань участі у недержавних військових об’єднаннях, що не належать до регулярної армії, які знаходяться на окупованій території та воюють проти окупаційного режиму ворожої країни, як однієї із можливих форм ведення національного спротиву і реалізації права на спротив (*jus resistendi*), унеможливило реалізацію громадянами України, які опинилися на окупованій противником (агресором) території України, свого конституційного обов’язку, визначеного ч. 1 ст. 17, ч. 1 ст. 65 Конституції України.

Висновки. В умовах триваючої військової агресії російської федерації проти України, враховуючи неспівставність людських і матеріальних ресурсів учасників конфлікту, необхідність розширення асиметричних способів боротьби з державою-агресором, потребує термінової розробки проект закону України щодо створення передумов сталого зростання партизанського руху (підпілля) на тимчасово окупованих територіях України, яким, зокрема, передбачити: надання бойового імунітету особам, які на добровільній та конфіденційній основі залучаються до виконання завдань руху опору; надання бойового імунітету учасникам недержавних військових об’єднань, що не належать до регулярної армії, які знаходяться на окупованій території та воюють проти окупаційного режиму ворожої країни; поширення положень законів України “Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб” і “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту” на учасників

недержавних військових об'єднань, що не належать до регулярної армії, які знаходяться на окупованій території та воюють проти окупаційного режиму ворожої країни тощо.

Вивчення правової природи поняття “учасник партизанського руху (партизан)”, правова інтерпретація цього поняття у сучасних умовах збройної агресії російської федерації проти України, створення у національному законодавстві правового інституту “учасник недержавних військових об'єднань, що не належать до регулярної армії, які знаходяться на окупованій території та воюють проти окупаційного режиму ворожої країни”

має важливе значення для реалізації конституційного права громадянина на захист держави, а також надання належних правових і соціальних гарантій вказаним особам. Це відображається, як на рівні внутрішнього законодавства країни, де відбувається національний спротив збройній агресії, так і на міжнародному рівні, де застосовуються норми міжнародного права, що визначені у Женевських конвенціях. Розуміння цих правових аспектів допомагає уникнути порушень прав людини та військових конфліктів, забезпечує захист прав іншими суб'єктами міжнародного права, які беруть участь у збройному конфлікті.

REFERENCES:

1. Zakon Ukrainy “Pro osnovy natsionalnoho sprotyvu”, №1702-ІKh vid 16 lypnia 2021 roku, Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR), 2021, №41, st.339 [in Ukrainian].
2. Zakon Ukrainy “Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy”, № 2469-VIII vid 21 chervnia 2018 roku, Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR), 2018, №31, st.241 [in Ukrainian].
3. Zakon Ukrainy “Pro oboronu Ukrainy”, № 1932-XII vid 6 hrudnia 1991 roku, Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), 1992, № 9, st.106 [in Ukrainian].
4. Zhenevska konventsiiia pro zakhyst zhertv viiny vid 12 serpnia 1949 roku, Dodatkovy protokoly 1977 do Zhenevskykh konventsii pro zakhyst zhertv viiny 1949 : Ukrainska entsyklopediia imeni M.P.Bazhana, 1998. _ T.2:D-Y.-744s. – ISBN 966-7492-00-8 [in Ukrainian].
5. IV Konventsiiia pro zakony i zvychai viiny na sukhodoli ta dodatok do nei: Polozhennia pro zakony i zvychai viiny na sukhodoli, Mizhnarodna konferentsiia u m. Haazi, Polozhennia vid 18.10.1907, elektronnyi resurs: zakon.rada.gov.ua [in Ukrainian].
6. Instruktsiia pro poriadok vykonання norm mizhnarodnoho humanitarnoho prava u Zbroinykh Sylakh Ukrainy, zatverdzhenoї nakazom Ministerstva oborony Ukrainy 23.03.2017 № 164 ta zareiestrovanoї u Ministerstvi yustytzii Ukrainy 09 chervnia 2017 r. za № 704/30572, elektronnyi resurs: zakon.rada.gov.ua [in Ukrainian].